

1–3. kép: Bögre Vuk és Karak alakjával (a Vuk című 1981-es animációs filmből), Zsolnay gyár, 1981
Forrás: <https://gyujtemeny.imm.hu/gyujtemeny/bogre-vuk-es-karak-alakjaval-a-vuk-cimu-1981-es-animacios-filmbol-/26434> – 2022. november 1.

Leírás

Műleírásom tárgyául egy bögrét választottam, amely a pécsi Zsolnay gyárban készült. Az anyagában fehér, porcelán bögre külső oldalán rajzolt tájkép fut körbe, amelynek középpontjában két vörösesbarnás bundájú róka látható. Az illusztráció elejét és végét a csésze enyhén szögletes füle választja el egymástól. Az állatpárost dimbes-dombos tájban ábrázolták, melyet több faszor és elszórva egy-két virág színesít. Az ábra háttérében a táj folytatódik, a dombok színe egyre fakóbb lesz, ahogy távolodnak. A világoskék égen feltűnik egy-két madár és egy felhő. A csésze szájpereme és a grafika között végigfut egy vékony, vöröses díszítősáv.

A dekoráción megjelenő elemek mind fekete színnel kontúrozottak. A bal oldali, fiatalabb, ülő róka tekintetét feltehetőleg épp az egyik virág felé repülő, sárga és fehér mintás pillangó keltette fel. A jobb oldalon fekvő agg állat maga felé mered. Az egyenes falú, hengeres testű bögrén látható dekoráció gyerekkorom meghatározó mesealakjait jeleníti meg: Vuk és Karak karaktereit.

A bögrén az illusztráció alsó sarkán szöveg is olvasható fekete színnel: © PANNÓNIA FILMSTUDIO-ZSOLNAY, míg az alján máz felett barnás matrica: EST., mellette öt torony ábrája, mellette 1868, alatta ZSOLNAY / HUNGARY / PÉCS feliratok. A tárgyon olvasható szövegből egyértelműen kiderül, hogy az egy kollaboráció eredményeként készült, mégpedig a Pannónia Filmstúdió és a Zsolnay gyár gyerekeknek szánt, és mesékkel illusztrált egyik étkezés-sorozataként.¹

¹ A Zsolnay gyárban több olyan mesejelenettel illusztrált gyermekétkészletet is gyártottak, amelyek a Pannónia Filmstúdióban készültek, például: *Vízipók-csodapók*, *Az erdő kapitánya*. A szervizek négy darabból álltak: bögréből, mélytányérból, lapostányérból és kistányérból.

A Zsolnay termékkínálatában napjainkban elérhető gyermek étkezés- és italétkészletek a manufaktúra weboldalán:

Vuk

A bögre felületén lévő dekoráció, tehát egy animációs film szereplőit ábrázolja. A mesefilm története egy korán elárvult rókakölyökről, Vukról szól, akit nagybátyja, Karak nevel fel és tanítja meg a vadászat minden csínyére, és az életben maradásra. A cselekmény alatt végigkövethetjük, ahogy a gyámoltalan kis rókából rettegett vadász válik, aki bosszút forral a családját megsemmisítő emberen, a Simabőrűn: ravasz módon megdézsmálja annak baromfiudvarát, heccelődik a kutyáival, és megszojteti a ketrecből a foglyul ejtett rókalányt.

Az először nyolc részben képregényre adaptált *Vuk* történetét 1972-ben a *Füles* című hetilapban adták közre, majd Dargay Attila 1973-ban elkészítette Fekete István 1940-ben megjelent kisregényéből a rajzfilm forgatókönyvét.² Ekkor a még tiltólistán lévő író miatt a filmterv nem kapott zöld utat a forgatásra. A szabadelvű mezőgazdász-vadász, Fekete István munkái közül többet – a *Zsellérek* (1939) című regényét; a *Dr. Kovács István* című filmjét (1941) – őszintesége miatt betiltották. A Pannónia Filmstúdió televíziós filmekre szakosodott vezetője, Imre István közbenjárására a Magyar Televízió megrendelte Dargay-tól a filmet négy, egyenként körülbelül húszperces részből álló sorozat formájában. 1981 áprilisában, a húsvéti szünet idején mutatta be a sorozatot a Magyar Televízió: a gyerekzsivajtól hangos játszóterek kiürültek, minden gyermektekintetet a tévéképernyőre meredt. A váratlan közönségsiker hatására a Pannónia Filmstúdióban még abban az évben elkészült a *Vuk* egészestés változata is, és hamar kasszasikerré vált.³

Az állatkarakterekben gazdag film valamennyi figuráját Dargay Attila tervezte, így a *Vuk* a Dargay-féle, kedvesen humorizáló animáció bőséges tárházát nyújtja. Dargay és munkatársai az eredeti kisregény számos elemét, karakterét felerősítették, vagy azt akár új szereplőkkel is kiegészítették, hogy még több lehetőségük legyen a groteszken alakított figurák, komikus jelenetek, kacagtató párbeszéd sorára. Talán a legemlékezetesebb közülük a vadász két házörzője, Vahur és Fickó, blamázsain harsány kacajban kitörő kutyafalka pletykálkodásai, valamint a cefrétől ittasan dülöngélő gúnárok duója.

A *Vuk* a filmstúdió legtermékenyebb időszakában született. Az 1981 és 1986 közötti öt évben összesen 14 animációs mozifilm készült el a Pannónia Filmstúdióban. Ez a

Forrás: <https://www.zsolnaywebshop.com/hu/gyermekeknek/gyermek-keszlet> – Hozzáférés: 2022. november 2.

² Fekete István *Vuk* című kisregénye először 1940-ben jelent meg a *Csík: Történetek állatokról és emberekről* című gyűjteményes kötetben, önálló műként 1965-ben adták ki:

FEKETE István (1965): *Vuk*. Budapest: Móra Ferenc Ifjúsági Könyvkiadó.

³ VARGA Zoltán (2015): *Vázlat a Pannónia Filmstúdió animációs filmgyártásáról 1959–1989 között*.

Forrás: <https://filmtett.ro/cikk/3963/vazlat-a-pannonia-filmstudio-animacios-filmgyartasarol-1959-1989-kozott> – Hozzáférés: 2022. november 22.

gyártási rekord annak is köszönhető, hogy több népszerű televíziós sorozatot fűztek össze egy-egy egészestés mesévé, így készülhetett el a *Vuk* mellett a *Misi mókus kalandjai* (1982) vagy a *Vízipók-csodapók* (1982) is.

4. kép: A *Vuk* című animációs film plakátja, 1981

Forrás: <https://www.filmio.hu/sb/image/1502743> – Hozzáférés: 2023. január 31.

Dargay tervezett folytatást a *Vukhoz A kis csavargó* címmel, melynek főszereplője Vuk kölyke, egy albínó róka lett volna, ám ebből végül csak pár rövid, hang nélküli jelenet készült.⁴ 2004-ben Gát György hozzálátott a *Vuk* „folytatásának” elkészítéséhez, Dargay ekkor javasolta a filmtervét, ami Gátnak nem felelt meg, elavultnak tartotta a kézzel rajzolt karaktereket, ezért korszerűbb CGI animációt szeretett volna használni, illetve a film környezetét modernizálni. Dargay ezek után megtagadta Gáttól a saját karaktereinek jogait, így Gát rendelkezésére csak az ifjabb Fekete István *Vuk és a Simabőrű* című regényének joga vált elérhetővé. A 2008-ban „folytatásként” bemutatott *Kis Vuk* című animációs film hatalmas kudarc volt, nem csupán pénzügyileg, hanem szakmailag is, az alkotás a kritikusok és a közönség körében egyaránt megbukott.⁵

⁴ *A kis csavargó (The little tramp)* összefűzött jelenetei elérhetők a Youtube-on.

Forrás: https://www.youtube.com/watch?v=xeV1y9Gojpw&ab_channel=Viltord – 2022. november 5.

⁵ Szerk. cikk (2008): Bemutató előtt lepontozták a Kis Vukot. In: *Cinematrix – Index*.

Forrás: <https://index.hu/kultur/cinematrix/ccikkek/filmprev0416/> – 2022. november 1.

Zsolnay⁶

Bár nagyon sokat lehetne még taglalni a rajzfilm-karakterek kivitelezését vagy tervezőjük életútját, ne feledkezzünk meg a „hordozóról”, magáról a bögréről sem, amely a híres Zsolnay gyárban készült. A pécsi gyár a XX. század első évtizedére a világ egyik vezető kerámiaüzeme lett. A márka sikerét többek között egyedi és folyamatos fejlesztéseinek, anyagkísérleteinek köszönhetjük: az 1870-es évekre tökéletesített porcelánfajansznak, az 1890-es évekre kifejlesztett pirogránitnak és az 1896-ban bemutatott eosin máztechnikának.

A gyár nagy múlttal rendelkezik, és az évek során nem mentesült a történelem viharaitól sem. A pécsi Zsolnay Porcelánmanufaktúra története 1853-ra nyúlik vissza. Zsolnay Miklós a lukafai keménycserép manufaktúrából megalapította a Zsolnay Keménycserép Manufaktúrát, amit 1854-ben idősebbik fia, Ignác nevére íratott. Zsolnay Ignác 10 évig vezette az alapfelszereltségű, kézi munkára támaszkodó üzemet. A helyi piacra termelő, a tömegárak versenyétől elszegényedett fazekasokat foglalkoztató üzem kőedényeket, épületkerámiákat és vízvezetékcsöveket gyártott, csupán 8-10 munkatárssal. A tökehiánnyal küszködő, a gépesítést nélkülöző műhely nem tudta felvenni a versenypiac ritmusát. Az üzemet az elárverezéstől Zsolnay Vilmos mentette meg, amikor 1865-ben átvette Ignác bátyjától a vezetést.

Az 1870-es évek közepén a már 15-20 munkást foglalkoztató gyár fejlődésében a külföldi szakembereken kívül a Zsolnay család tagjainak is része volt. Mind Vilmos, mind pedig gyermekei – Teréz, Júlia és Miklós – részt vettek termékek minőségének javításában, a kínálat bővítésében és a vevőkkel való kapcsolattartásban, ápolásban. Folyamatos kísérletek és fejlesztőmunkák folytak, az üzem annyira a család életének részévé vált, hogy gyakorlatilag beköltöztek a gyár területére, ott építették fel lakóházaikat. Kitartásuknak köszönhetően a porcelánfajansz – a földpátos keménycserép massa, az elefántcsontszínű mázzal és a magastüzű, színes mázas díszítéssel – tökéletes technikájával és szépségével felzárkózott korának élvonalbeli kerámiaiparához. A Zsolnay az ország első művészi kerámiát gyártó üzemévé vált. Innentől kezdve elsőprő sikert arattak, a kor világkiállításain is díjakat nyertek. Termékeik a nemzetközi és a tengerentúli piacon is rendkívül keresettek és népszerűek voltak. A luxustárgyak, vázák, dísz tárgyak, szobrok egy részét eleve külföldi értékesítésre készítették, melyek a kor nagypolgári környezetébe illeszkedve eljutottak a világ minden tájára.

⁶ A Zsolnay gyárról szóló bekezdésekhez az alábbi forrásokat használtam:

GROFCSIK János – REICHARD Ernő (1973): *A magyar finomkerámiaipar története*. Budapest:

Finomkerámiaipari Művek – Szilikátipari Központi Kutató és Tervező Intézet.

HÁRS Éva (1996): *Zsolnay Pécs*. Budapest: Helikon Kiadó.

KOVÁCS Orsolya (2020): *Zsolnay modern 1953–1990*. Pécs: Zsdrál Veszna magánkiadása.

ZSOLNAY Teréz – M. ZSOLNAY Margit – SIKOTA Győző (1974): *Zsolnay. A gyár és a család története 1863–1948*. Budapest: Corvina Kiadó.

1874-től a Zsolnay Teréz és Zsolnay Júlia által tervezett magyaros és perzsa stílusú díszítmények nagy hírt szereztek a magyar kerámiának külföldön és belföldön egyaránt. Az 1880-as évektől egyre népszerűbbé vált a kerámia építészeti alkalmazása hazánkban. A Zsolnay gyár kültéri és beltéri épületkerámiái rendkívül magas minőséget képviseltek, köztük a porózus szövetű, samottos masszájú, változatos megjelenésű pirogránit, amely többek között Ybl Miklós, Steindl Imre, Hauszmann Alajos, Lechner Ödön színekben és formákban gazdag épületeit díszítette. Zsolnay Vilmos Petrik Lajos és Wartha Vince kémikusok közreműködésével fejtette meg a kerámiatörténeti előzményekkel bíró, redukciós fémlüszter máztechnika titkát. Zsolnay az eosin fantázianévű, fémesen csillogó mázak használatával emelte ki a gyár termékeit a konkurencia kínálatából.

1900 márciusában, apja halálakor Zsolnay Miklós vette át a gyár vezetését. A több nyelven beszélő, művelt üzletember törekedett a gyár termelésének maximalizálására, a minél nagyobb nyereség eléréséért. Kapcsolatainak köszönhetően az építészeti kerámiával és ipari porcelánnal a Zsolnay gyár mind a külföldi, mind a hazai piacon elfoglalta helyét. Annak ellenére, hogy 1900 és 1902 között több mint 1000 új forma készült el, és még néhány új mázzal is büszkélkedhettek, az ipari termelés került túlsúlyba. 1910 körül a díszműáru-gyártás egyre inkább háttérbe szorult.

Az I. világháború alatt a díszmű- és az építészeti kerámiagyártás szinte teljesen megállt; helyette csak a hadi célokat szolgáló ipari porcelán gyártása folytatódott. A háborút követő időszakot az általános válság és elszegényedés jellemezte, a nyersanyagforrások elvesztése az új politikai és vámhatárok is megviselték a gyár életét. Zsolnay Miklós 1922-ben bekövetkezett halálakor örökösei vették át a gyár irányítását. A háború utáni lassú kibontakozás teljes átszervezéssel, a villamosítás tervszerű kiépülésével, és a porcelánfajansz gyártásának megszüntetésével, illetve a porcelángyártás bevezetésével kezdődött. Mivel a fennmaradást a porcelánra való átállás jelentette, a porcelánszigetelők mellett megkezdtek az étkezési porcelánedények gyártását is. Az 1929–1933-as világgazdasági válság következtében a gyár termelése a felére esett vissza: 200 dolgozót bocsátottak el, a heti munkaidőt 3 napra csökkentették. A második világháború alatt a termelés ismét visszaesett, majd szünetelt. A romok eltakarítása, az üzembeállítás gondjai, nehézségei után a gyárat 1948-ban államosították, és átkeresztelték Pécsi Zsolnay Porcelángyár Nemzeti Vállalattá. Az új igazgató a gyár egyik kommunista párttag dolgozója, Dallos Kovács József kemencemunkás lett. A Zsolnay család budapesti gyára Budapesti Porcelángyár néven vált függetlenné az anyavállalattól.

Az államszocialista vezetés első éveiben a háború alatt üzemben kívül helyezett épületek felújítását és a termelés folyamatosságának biztosítását célozták meg, elsősorban a porcelánszigetelők gyártása terén. 1953-ban újabb feladatot kapott az üzem: a háborúban megrongálódott épületeket kellett renoválniuk. 1955-ben újraindult a kályha- és épületkerámia gyártás.

1963-ban a magyar finomkerámia-ipar nagynevű gyárait az Építésügyi Minisztériumhoz tartozó Finomkerámiaipari Országos Vállalat (FOV) irányítása alá vonták. A tröszt 1968 és 1982 között Finomkerámiaipari Művek (FIM) néven működött a tervgazdálkodás és a központi tervutasításos rendszer szellemében. A Zsolnay nevet és márkát a gyár 1974-től Mattyasovszky-Zsolnay Margittal történt megállapodás alapján használta ismét. Az önállóságát 1981-ben visszanyerő gyár a fejlesztés fontos lépéseként növelte az edényáru gyártásának mennyiségét. A díszáruk iránti hazai kereslet fokozatos növekedésével párhuzamosan nyíltak meg a vidéki márkaboltok, és a Zsolnay gyár exporttevékenysége egyre több országra (Anglia, Ausztria, Olaszország, Finnország, Svédország, Görögország, Japán, Dél-Korea, Irak, Irán) terjedt ki.

1981-ben ér össze a Zsolnay gyár és a Vuk animációs rajzfilm története. 1981-ben két, tekintélyes tradíciókkal bíró, és jelentős valutát termelő magyar kerámiagyár – a Herendi és a Hollóházi – kilépett a FIM kötelékéből, így a fennállásának végőráit élő tröszt többi üzeme is nagyobb szabadságot kapott. Ezzel szinte egyidőben a Vuk hatalmas sikere beindította a másodlagos felhasználást, azaz az itthon akkor még idegenül csengő *merchandising*, a kereskedelmi arculátvitel folyamatát. Dargay rókafigurájával díszített termékek sokasága árasztotta el a piacot.⁷ A Vuk-láz kereskedelmi sikerét látva Fekete István özvegye és jogutódja be is perelte a Pannónia Filmstúdiót a másodlagos felhasználás jogdíjáért.⁸

A Zsolnay Porcelángyár 1981 nyarán, vagyis már a négyrészes rajzfilmsorozat népszerűségét látva bejelentette, hogy 10 000 példányban hozzák forgalomba a Vuk-dekormatricával díszített gyermek étkezészetüket.⁹ Az azonos formájú bögrét, lapostányért, mélytányért és kistányért tartalmazó, négy darabos szervizt más mesefigurákkal, más dekormatricákkal is gyártották – 1982 nyarán Vuk már a japán Moncsicsinek adta át a helyét a porcelánokon.¹⁰

Kicsit különkcnek tűnhet az elemzésem alanya, mert biztosan nem ez az első tárgy, ami eszünkbe jut, ha meghalljuk a Zsolnay márkanévet. A kevésbé jellemző darabnak tekinthető bögre jó pár kérdést vetett fel bennem: miért került pont ez a darab a gyűjteménybe? A kutatásom alatt sejteni véltem a választ, hisz a kollaboráció mindkét résztvevője rögzös utat járt be, hogy a felszínen tudjon maradni, de inkább a

⁷ A folyamatról bővebben lásd például:

RUBOVSKY Kálmán (1982): Volt egyszer egy regény... Fekete István Vuk című regényének továbbélése a tömegkultúrában. In: *Jel-Kép*. III. évfolyam, 4. szám, 1982, 40–48.

⁸ CSORNA Béla: Kit illet a jogdíj? Hipp-hopp, perben Vuk. In: *Esti Hírlap*. XXIX. évfolyam, 200. szám, 1984. augusztus 25.

⁹ WESZTE Márta: Márkaboltok kínálata. In: *Ország-Világ*. XXV. évfolyam, 27. szám, 1981. július 8., 31.

¹⁰ Szerk. cikk (1982): Moncsicsi a gyermekétkezészetlen. In: *Dunántúli Napló*. XXXIX. évfolyam, 161. szám, 1982. június 14.

Zsolnay gyár részéről érzem a bögre létrejöttének a fontosságát, mert talán az első nem „köteles példányként” készülhetett darab, ami kitűnő párhuzam lehet Vuk történetével.

Mit adhatott a Vuk a gyerekeknek, mire is akart rámutatni? A legalapvetőbb gondolata az emberi értékek bemutatása: becsület, bátorság, egymás mellett való kiállás, az idősebb tisztelete. Az emberi önkény, felsőbbrendűség érzetének helytelensége, harc a szabadságért, a harmóniára való törekvés. Dargay Attila munkássága és a Zsolnay gyár története mind magában hordozza a fentebb felsoroltakat, ennek tárgyasulása az 1981-ben készített bögre.

Bibliográfia

CSORNA Béla: Kit illet a jogdíj? Hipp-hopp, perben Vuk. In: *Esti Hírlap*. XXIX. évfolyam, 200. szám, 1984. augusztus 25.

GROFCSIK János – REICHARD Ernő (1973): *A magyar finomkerámiaipar története*. Budapest: Finomkerámiaipari Művek – Szilikátipari Központi Kutató és Tervező Intézet.

HÁRS Éva (1996): *Zsolnay Pécs*. Budapest: Helikon Kiadó.

KOVÁCS Orsolya (2020): *Zsolnay modern 1953–1990*. Pécs: Zsdrál Veszna magánkiadása.

RUBOVSKY Kálmán (1982): Volt egyszer egy regény... Fekete István Vuk című regényének továbbélése a tömegkultúrában. In: *Jel-Kép*. III. évfolyam, 4. szám, 1982, 40–48.

Szerk. cikk (1982): Moncsicsi a gyermekétkészleten. In: *Dunántúli Napló*. XXXIX. évfolyam, 161. szám, 1982. június 14.

Szerk. cikk (2008): Bemutató előtt lepontozták a Kis Vukot. In: *Cinematrix – Index*.
Forrás: <https://index.hu/kultur/cinematrix/ccikkek/filmprev0416/> – 2022. november 1.

VARGA Zoltán (2015): *Vázlat a Pannónia Filmstúdió animációs filmgyártásáról 1959–1989 között*.

Forrás: <https://filmtett.ro/cikk/3963/vazlat-a-pannonia-filmstudio-animacios-filmgyartasarol-1959-1989-kozott> – Hozzáférés: 2022. november 22.

WESZTE Márta: Márkaboltok kínálata. In: *Ország-Világ*. XXV. évfolyam, 27. szám, 1981. július 8., 31.

ZSOLNAY Teréz – M. ZSOLNAY Margit – SIKOTA Győző (1974): *Zsolnay. A gyár és a család története 1863–1948*. Budapest: Corvina Kiadó.